

**RUDOLF WITTKOWER–MARGOT WITTKOWER:
A SZATURNUSZ JEGYÉBEN. A MŰVÉSZ SZEMÉLYISÉGE
AZ ÓKORTÓL A FRANCIA FORRADALOMIG**

Fordította Pap Mária, Budapest, Osiris Kiadó, 1996. I. (Osiris Könyvtár:
Művészettörténet).

„Ebben a könyvben ... megkíséreljük nyomon követni ... a művészek jellemével és magatartásával kapcsolatos vélekedéseket a romantika kezdetéig. Kérdésünk az, hogy miben gyökerezik az a szakmai és laikus körökben egyaránt elterjedt hiedelem, miszerint a művészek jobban elütnének a többi embertől, mint más foglalkozási csoportok. Vagyis elsősorban az érdekel bennünket, hogy hol, mikor és miért alakult ki az emberek tudatában a tipikus művész képe, melyek ennek a képnek a megkülönböztető jegyei, s hogyan változott ez az idők folyamán...”

Érdekes kérdés, művészettörténettel foglalkozók számára (a művészetbe beleértve az irodalmat is) kardinális kérdés. Tudniillik nyilvánvaló, hogy a művészt alkotó belső komponensek megismerhetetlenek és kutathatatlanok, csak a külső, a kép áll rendelkezésünkre. Egyáltalán nem közömbös tehát, hogy ez a kép milyen eredőkből jött létre. Más tekintetben a külső komponensek azok, amelyek a környezettel, a társadalommal a kapcsolatot tartják, amelyeken keresztül a társadalom hatni tud a művészre, ha egyáltalán van valami, amelyen keresztül ezt megteheti.

A kérdés önmagától folytatódik tovább, tudniillik azt nemcsak a szakemberek és a laikusok, hanem maguk a művészek is fölteszik, és a szóban forgó hiedelem bennük is él. Bennem viszont régen gyökeret vert az a gyanú, hogy van művész, nem is kevés, akiben a készségek és képességek belső (talán egy szóval tehetségnek nevez-

hető) organizmusa és az ehhez illőnek vélt külső magatartásforma olyan komplexumot alkot, amely csak teljességében képes mozogni, és ha egyetlen, akár belső (lényegesnek gondolt), akár külső (formálisnak látszó) darabkája eltörik, az egész működésképtelenné válik. Valószínű, hogy ha valaki egy éjjel titkon levágta volna Liszt haját, ő másnap egy hangot sem tudott volna leütni a zongorán. Azt hiszem, hogy amikor Rimbaud belecsömörlött a Verlaine-nel való barátságba, többé valóban nem volt képes verset írni. Ez természetesen nemcsak a művészekre áll, hanem mindenkire, akinek az élete valami különös adottságra épül, mely adottság valami különös formát kíván, és enélkül nem tud létezni. Biztos vagyok benne, hogy Sámson története mély lélektani megfigyelésen alapszik. Ha tehát a művészt tudományos kutatás tárgyává akarjuk tenni – és ugyan mi értelme lenne egyébként az irodalomtudománynak? –, magatartásának külső jegyei a rendelkezésünkre állnak, és ezek a komplexitás következtében valamilyen mértékben hozzásegíthetnek a belső jelenségek és folyamatok megismeréséhez. Persze ha kiderülne, hogy a magatartásformát nem a művész választja magának, hanem a környezet kényszeríti azt rá, akkor a vizsgálat nem az alkotó megismeréséhez vezetne; akkor legfőképpen is csak arra adhatna választ, hogy a társadalom miképpen próbálja a tehetséget a maga hasznára fordítani.

Annak a követelményrendszernek a

magja, amely a művészegyéniséggel szemben megfogalmazódott – akár a szakmabeliek, akár a civilek fogalmazták is meg –, elég egyszerűen kirajzolható, mindössze annyiból áll, hogy a művész ne legyen normális a szó köznapri értelmében. A művész legyen excentrikus. Vajon tehát a közönség vont-e le tapasztalatot a művészek megfigyelése nyomán, vagy a művész kívánt-e eleget tenni a közönség óhajának? És ha ez az utóbbi áll, akkor vajon mi készíteti a közönséget arra, hogy ilyen szokatlan követelménnyel lépjen elő? Erre vártam választ a Wittkower szerzőpáros-tól. Mondhatom, hogy nem kaptam, ellenben elolvastam egy kitűnő könyvet, remekül szórakoztam, és rengeteget tanultam.

Ahogy az olvasó a tartalomjegyzéken végigfut, a bűnös és torz tulajdonságok, magatartásformák tömegével találja magát szemben, mintha valami régi festményen a pokolban szenvedő lelkeket látná, mellettük a hullámvonalú téglalapocskában: lustaság, varázslás, örültség, melankólia, öngyilkosság, nőgyűlölet, kicsapongás, homoszexualitás, obszcenitás, gazember-ség, megbízhatatlanság, pontatlanság, bohémság, csalás, álság, tolvajlás, csábítás, fősvénység, tékozlás, szerencsejáték, góg, rangkórás, féltékenység, gyanakvás, vetélkedés, gyűlölködés, hipochondria, hogy ne folytassam, mert vannak még mindenféle mániák, hobbik, örömök és kínok, gusztustalan szokások, betegségek és szenvedélyek. Mindegyik cím alatt néhány név. A különöcség a jelek szerint csak negatív tartalmú lehet. Leonardóról látjuk, hogy „zárkózott”, amely tulajdonság erkölcsi tekintetben semleges is lehet, illetve lehetne, de később aztán megtudjuk, hogy ez bizony nem más, mint embergyűlölet; ami viszont mégis pozitív, mert ez mentette

meg őt a homoszexualitástól, amelyre természete egyéb összetevői folytán hajlamos lett volna. „Baccio Bandinelli igé-nyei” – mondja a fejezetcím tartózkodóan, ámde ha közelebről megismerkedünk ezzel a Bandinellivel, nyomban kiderül, hogy öntelt, becsvágyó, hencegő, kapzsi-sága közmondásos, fősvény, csaló, hazug, hetvenkedő, mindenki szívből utálja, és mindezek tetejében tehetségtelen; akadé-miát is azért alapít, hogy legyen egy szemétdomb, ahol ő kukorékolhat. Ezek sze-rint a feltett kérdésre már a tartalomjegy-zék megadja a választ: a szóvá tett hiede-lem távolról sem alaptalan, nem is hiede-lem, hanem maga a szomorú valóság. Igen ám, csakhogy ezek az extremitások nem mutatnak egy irányba. Van művész, aki hallatlanul fősvény, van másik, hallatlanul tékozló.

A könyv zömében művészetrajzokat tartalmaz, részletesebben vagy százat, az életút fontosabb állomásainak jelzésén túl mindenekelőtt a hős furcsa szokásaira, jellemének nem mindennapi, elsősorban – mint láttuk – negatív összetevőire kihe-gyezve. Valóságos anekdotagyűjtemény, számtalan adalékkal, forrásszöveggel, a szóban forgó személyről vallott egykorú és későbbi ítéletek, néhol orvosi, pszichiátriai szakvélemények ismertetésével. Remek al-kalom arra, hogy mélyen bepillantsunk, de akár be is illeszkedjünk egy értelmiségi kör mindennapjaiba. Magyar vonatkozás-ként említem, hogy egy hosszabb fejezet a Pozsonyban letelepedett Messerschmidt személyiségével, pontosabban elmeállapo-tával foglalkozik, noha eredményre nem jut; meglehet, hogy örült volt, de az is, hogy ő csinálta a látogatóiból és a kritiku-saiból bolondot. Az adattömeg (csak a forrásjegyzék 4–500 tételt tartalmaz), a

sok száz név magával sodorja az olvasót, a szerzőket is, azt a hitet ébresztve, hogy az a koncepció, amelyet ilyen hatalmas mennyiségű bizonyíték támaszt alá, csak helyes lehet. Valójában azonban minél előbbre haladunk, annál bizonyosabbá válik, hogy itt bizony nem fog kibontakozni semmiféle koncepció; a szerzők pompásan szórakoznak, újra meg újra feldobják a kérdést, minden oldaláról megforgatják, és fenn hagyják a levegőben. Az anyag nem is alkalmas arra, hogy koncepciózus egésszé álljon össze. A felhozott példák az elméleti teljességnek csak ezrelékkel mérhető részét képviselik. A „Thieme-Becker”-be foglalt több tízezerhez képest a célzatosan ideválogatott száz – akármilyen sok is – korántsem elegendő ahhoz, hogy a gondolatmenetből a vizsgált anyag belső tendenciája kibontakozzék, vagy megállapítható legyen, hogy egyáltalán van-e ilyen. Magyarán szólva, nem vagyok meggyőződve arról, hogy néhány tucat furcsa fickó valóban a művész társadalom egésszét képviseli, és hogy hasonló jelenség nem volna-e kimutatható bármely foglalkozási ágban, a tűzoltók vagy a könyvelők között is. Ráadásul a vizsgált személyeknek csak egy kis hányada üti meg a zseni mércéjét, a többség ilyen-olyan színvonalon dolgozó mesterember. Egy nagy csoport éppen azal szerzi meg magának az excentrikus jelzöt, hogy szerény tehetsége ellenére a legnagyobbnak kiáltja ki magát. Két merőben különböző tárgykör van itt egymásba tolva: a zseni problémája és a megélhetés. A tehetség – gondolom – nincs korhoz kötve, a lángész az ókorban is az volt, és ha ehhez ma tartozik valami különös magatartásforma, akkor minden időben tartozott. Az ókori festőkről, szobrászokról

éppen elég feljegyzés maradt, annak azonban nincs nyoma, hogy ehhez a mesterséghez különös jellemet, extrém viselkedést társítottak volna.

Az anyag is szembeszegül ezzel a föltevessel. Tudniillik nagyobb mennyiségben csak a reneszánsz korától kezdve áll a szerzők rendelkezésére. Az ókorral a 20–26. lap foglalkozik, a 36. lapon pedig már Cenninivel és Ghibertivel találkozunk. Meglehet, hogy a válasz éppen a tárgy tekintetében véletlennek látszó, csak kutatásmetodikai szempontból fontos körülményben, a forráshiányban van elrejtve. A könyv egésszén áthúzódik és a portrék mozaikkockáit egybefogja egy másik vonal, az, amelynek mentén a képzőművészet és művelője az idők folyamán egyre magasabbra emelkedik a társadalom hierarchiájában. Az ó- és középkor közvéleményét nem érdekelte a művész személyisége, besorolta őt (mármint a képzőművészt) a kézművesek közé. Innen a forráshiány. A változás a 15. században kezdődik, a tudósítások száma is ez időben ugrik meg. És ez az a pillanat, amelyben minden előzmény nélkül felbukkan az excentrikus művész. Úgy gondolom, a jelenség gyökereinek is itt kell megbújnia valahol, ama többi jelenség között, amellyel először ekkor találkozunk. A művész rangjának váratlan emelkedése, személyiségének hirtelen előtérbe kerülése minden bizonnyal kapcsolatba hozható azokkal a társadalmi, azon belül is politikai változásokkal, amelyek például a hatalmi struktúra átrendeződéséhez vezettek. Egy frissiben trónra került zsoldosvezér lovasszobrának megformálásához más művészegyenység kellett, mint a katedrálisok szörnyeikhez és szentjeikhez. Valahol itt keresném a megoldást. De mindenekelőtt elválaszta-

nám egymástól a zsenit és a képzőművészt.

A szerzők dicséretére legyen mondva, nem is állítják, hogy választ adtak a föltett kérdésre. Alighanem már az első sornál

tudták, hogy könyvüket Turner szavaival fogják zárni: „A művészet különös foglalkozás.”

Kulcsár Péter

PETŐFI SÁNDOR: IBOLYÁK

Hasonmás kiadás, utószó Szekeres László, Budapest, Argumentum–Kortárs Kiadó, 1996, 27 + 31 l.

1996 március idusának hírlapi szenzációja lett Petőfi autográf, letisztázott versfüzetének felbukkanása. Mondhatjuk az év szenzációjának is, hiszen a szóban forgó hasonmás kiadás decemberben megjelent, és mihamar felkúszott a karácsonyi könyvvásár sikerlistáján.

Petőfi kéziratának sajátos sorsuk van. Nagyon keveset ismerünk belőlük. Arra kevés remény lehet, hogy a reformkori divatlapok nyomdáinak leadott verskéziratok valaha is felbukkanjanak. A múlt század második felében a barátoknak ajándékozottak közül viszont számos autográf előkerült, közölték is őket, ám a korszak szemlélete a már publikált művek kéziratait kevés figyelemre méltatta – így jó néhány újra alámerült a szervezett, intézményesített Petőfi-kultusz évtizedeiben is, talán örökre. De a legújabb kor szintén szolgált extrém esetekkel. A selmeci evangélikus líceum Magyar Társaságának érdekműve, benne *A hűtelenhez* című költeménnyel, a legkorábbi, ismert Petőfi-versautográffal 1919 és 1973 között lapangott (mondjuk így) magánörizetben, mielőtt az Evangélikus Országos Múzeumba került volna. Az *Ibolyák* füzetét Mészáros Vince muzeológus valamikor az 1970-es évek elején vette ismeretlentől. Falun és városon a nagy bontások, hagua-

tékfelszámolások és építkezések időszaka volt ez; sohasem fogjuk megtudni a kézirat provenienciáját, hiszen új tulajdonosa is egykorú másolatgyűjteménynek tekintette, és nem vizsgálta(tta) meg írásszakértővel vagy kéziratárossal, nem kérdezte ki eladóját vagy legalábbis nem rögzítette értesüléseit.

Ha ezek után valaki azt a kézenfekvő kérdést teszi fel, hogy elképzelhető vagy netán várható-e még újabb Petőfi-kéziratok felbukkanása a jövőben, határozott igennel kell válaszolnunk. Az *Ibolyák* helyét a kutatás pedig szinte ki is jelölte korábban, hiszen a kortársak emlékezései ismételten utaltak meglétére, Petőfinek arra a törekvésére, hogy versei szaporodó gyűjteményéből kötetet állítson össze. (Összefoglalóan: Petőfi Sándor *Összes költeményei, I [1838–1843]*, kritikai kiadás, s. a. r. Kiss József és Martinkó András, Bp., 1973, 134.)

A kíméletlen igazmondásáról ismert poétának már fiatalkori megnyilatkozásait is kéretik komolyan venni. A Szeberényi Lajosnak, a hajdani líceumbeli társnak írt pápai, 1842. július 7-i levelet Petőfi mint „(jövőben) Sió színész és líterator” írta alá. A „líterator” pontosan igazolja vissza a levélnek azt a bekezdését, hogy az Atheneumban már verset közölt ifjú a keveset